

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

1-'96

In gesprek met.... Liza Mens

Liza Mens is een dochter van schoenmaker Rinus Mens uit Heerle. Ze werd op 29 maart 1916 in Heerle geboren in het pand Herelsestraat 86. In 1941 trouwde ze met Jan Luisterburg en ging het echtpaar in Bergen op Zoom wonen. In haar seniorenwoning in Bergen op Zoom haalde ze herinneringen op aan de periode in Heerle in de jaren twintig van deze eeuw.

Liza werd geboren als derde kind van een gezin van tien kinderen. Het oudste kind was een meisje dat dood geboren werd en het negende kind, een jongetje, overleed na negen maanden, zodat er in totaal acht kinderen opgroeiden.

"Vader was fietsenmaker en wij hadden een winkel waarin nieuwe fietsen verkocht werden. Maar ook naaimachines waren er te koop en in de Sint Nicolaastijd konden de mensen ook speelgoed bij ons halen. Een tijdlang was hij ook melkcontroleur. Dan ging hij dagelijks de boeren langs. Dat gebeurde 's morgens en 's avonds als de koeien gemolken moesten worden. Er werd een melkmonster geschept en dat werd in een flesje gedaan met daarin een klein beetje groen spul. Na flink schudden werd het flesje in een kistje gezet en dat kistje moest dan naar het laboratorium van de melkfabriek aan de Wouwse Statie.

Daarnaast schetste vader ook pasgeboren kalveren voor het stamboek. Dat deed hij er bij als extraatje."

In de geboorteakten van de kinderen van Rinus Mens is precies te traceren wat zijn beroep was. Bij de oudste twee kinderen staat vermeld

dat hij melkcontroleur was, later wordt als beroep opgegeven: rijwielhandelaar.

Toch staat Rinus Mens in Heerle eigenlijk bekend als schoenmaker. Dat werd hij later ook, want toen zijn vader, schoenmaker Kees Mens, overleed, kwam de hele inventaris van zijn schoenmakerswerkplaats naar zijn enige zoon Rinus.

"Dat maken van schoenen, was niet zijn hobby. Hij deed het niet graag, maar omdat hij bij zijn vader het vak geleerd had, ging hij toch aan de slag. Hij maakte zelfs complete nieuwe schoenen op maat.

Opa woonde naast ons in het huis waar vader en twee tantes geboren waren. Toen vader trouwplannen had, werd een nieuw huis gebouwen, vlak naast het oude huis. Daar gingen vader en moeder na hun huwelijk ook wonen. Mijn ouders trouwden op 27 juni 1911."

In het Wouwse archief zit inderdaad een aanvraag voor een bouwvergunning van Kees Mens. Die vergunning werd afgegeven op 28 januari 1911. Of het huis dus al helemaal gereed was toen het paar in juni in het huwelijk trad, is niet helemaal zeker.

Kees Mens

Kees Mens, de opa van Liza, woonde op de hoek van de Kerkpad en de Herelsestraat. Hij had een schoenmakerij en het vak was eigenlijk van vader op zoon overgegaan.

"Opa was een opgeruimde man. Hij had altijd goede zin. Ik weet nog dat hij zijn gouden bruiloft heeft gevierd in 1923. Er was eerst een mis in de kerk en in de zaal van Doggen was het toen feest. We kregen daar een koffietafel en 's avonds werd er ook gefeest. Ik zat denk ik in de vijfde klas, dus ik mocht 's avonds niet blijven. Zo ik me nu herinner was het er best druk. Er waren

ook een aantal Belgen, want die waren in de Eerste Wereldoorlog een tijdlang bij opa in huis geweest. De namen kan ik me niet meer herinneren, maar er waren in elk geval een Pauline en Felix bij. Ook bij ons in huis waren er soldaten, maar ik was zo klein dat ik dat alleen van horen zeggen weet. Het enige wat ik uit die periode weet is dat we in de werkplaats banken en tafels hadden waar soldaten zaten te eten. Toen ik ziek werd, moesten ze eigenlijk weg, maar omdat ze het bij ons best goed hadden, mochten ze blijven als ze heel stil deden. Maar dat laatste weet ik alleen omdat moeder dat later wel eens verteld heeft", zegt Liza.

Voedsel

Het eten dat elke dag op tafel kwam, kwam bij de familie Mens voor het grootste gedeelte niet uit de eigen tuin. Die was daarvoor veel te klein. Het meeste werd rechtstreeks bij de boer gekocht en de bakker was vaste klant aan huis. Bij opa Kees Mens was dat anders.

"Opa had een flinke tuin waar hij aardappels had staan en ook een aantal fruitbomen en struiken met bessen. Hij had ook een varken. Dat werd in de loop van het jaar vetgemest en in de winter werd het geslacht. Er waren kippen en die leverde niet alleen eieren, maar ook regelmatig een kippenboutje."

Liza weet wel dat de aardappelen bij hen thuis in de kelder werden bewaard. Die kelder was te bereiken via de bedstee en een trapje. Die kelder liep ook wel eens onder water en dan moesten er maatregelen genomen worden om er voor te zorgen dat die aardappelen niet nat werden en gingen rotten.

"Om in de winter toch genoeg voedsel te hebben, sloeg moeder in de zomer aan het wekken. Ze maakte alleen

Jan Luisterburg en Liza Luisterburg-Mens kort voor Jan overleed. Hij was toen al dermate slecht ter been dat hij gebruik moest maken van een rolstoel. (Foto collectie L. Luisterburg-Mens - Bergen op Zoom).

groenten in en appelmoes. Dat ging in glazen potten met tussen het deksel en de pot een rode rubberring. Dat werden de potten met inhoud en al in een speciale ketel gezet en tot een bepaalde temperatuur gekookt. Als dat goed ging, bleef het voedsel een hele winter goed. Toch bedierf er wel eens wat en dat moest dan weggegooid worden.

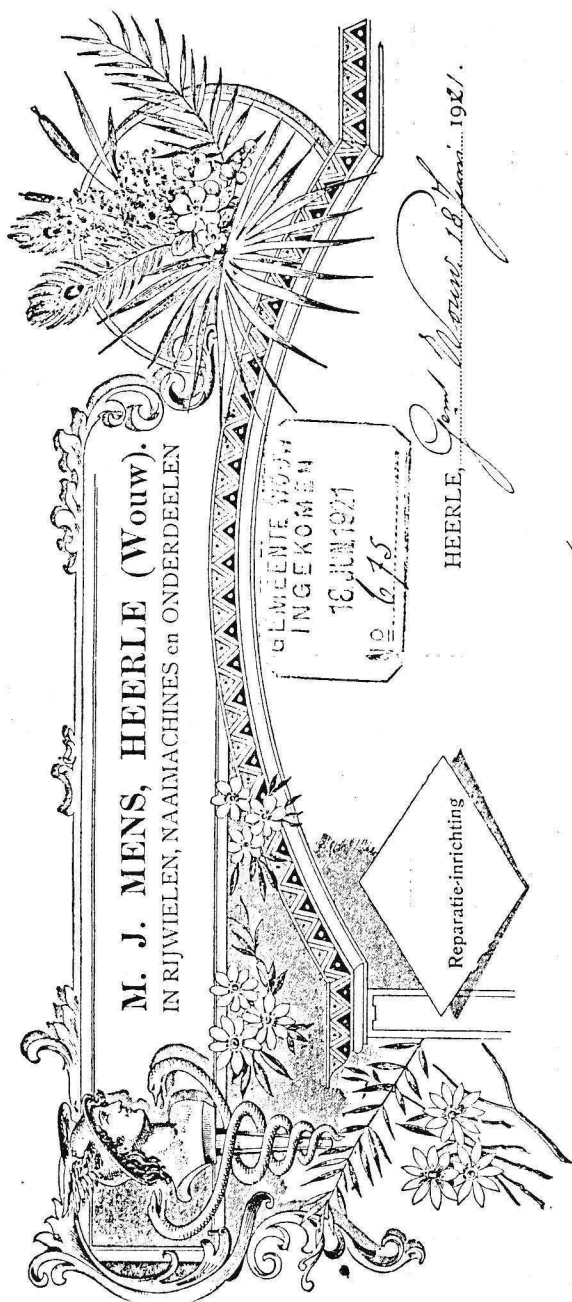
Slachten deden vader en moeder niet. Het vlees kwam van Jan van Meer, die had een café en als bijverdienste verkocht hij vlees. Elke vrijdag kwam hij vragen wat we nodig hadden. Maar er waren meer slaggers waar we regelmatig naar toe moesten. Jan Machielse, tegenover de kerk en Sjaak Keijzers een paar huizen voor de kerk, verkochten ook vlees. En dan had je in Wouw nog een zekere Van Tilburg. Die noemden ze Willem den Engel en ook hij kwam wekelijks langs."

Liza herinnert zich dit feilloos. Ook dat Jan Buijk hun bakker was en dat tegenover de kerk de bakkerswinkel van Eugène van Bulck stond. Hun dochter Blanche was vriendin met de tweeling Mina en Jeanne Mens. Later verhuisde Van Bulck naar Limburg.

De bewaarschool

Toen Liza een jaar of vier was, moest ze naar de bewaarschool. 't Kakschooltje, werd er ook vaak gezegd. Die was bij 'de nonnekes' in het Antoniusklooster. Liza bevestigt het verhaal dat ook Lies Daverveldt ooit vertelde over de zusters die tussen de middag wat warm eten overhielden en dit vervolgens prakten om het uit te delen aan de kleuters.¹⁾

"Zuster Seraphien deelde het eten uit. Dat weet ik nog heel goed. Zelf zat ik op de bewaarschool bij zuster Appolonia. Daar heb ik wel drie jaar gezeten. Wat ik me daar het meest van herinner is het lapjes pluizen. Daar

Aan
De Edelachtbare Heeren
Burgemeester en Wethouders.
der Gemeente Wouw.

Het briefhoofd van M.J. Mens uit Heerle. De vader van Liza verkocht rijwielen, naaimachines en onderdelen voor zowel de fietsen als de naaimachines. (Collectie R. Hermans-Wouw)

moesten we dan draadjes uittrekken. Wat het nut er van was, weet ik nog steeds niet. Een andere bezigheid was het vlechten van matjes van papieren stroken. Ik werd in die tijd elke dag opgehaald door een meisje van Uitde-willegen, want ik ging beslist niet graag naar school. Soms vergat ze me wel eens, maar dan bracht vader me persoonlijk naar school, ook al dacht ik dat ik dan wel thuis mocht blijven. Als vader wegging, hilde ik altijd. Dat vond zuster Appolonia erg vervelend."

De zuster vond het zelfs zo vervelend dat ze Liza een keer meenam naar het patronaatsgebouw naast de kerk. Daar was een souffleurshok onder het toneel. Een donker en klein hokje dat gebruikt werd bij toneelvoorstellingen. Zuster Appolonia dreigde er mee dat Liza hier in gestopt zou worden, als ze zo vervelend bleef. Een ondenkbare situatie in het onderwijs van tegenwoordig!

Lagere school

Na drie jaar 'bewaarschool' werd het ook voor Liza tijd voor het 'echte' werk. Ze ging naar de eerste klas van juffrouw Coremans. Daar ging ze aan de slag met de eerste heuse woordjes: 'aap, noot, mies, vuur, lam, gijs en boek'.

"Maar we maakten meteen ook kennis met de strenge kledingregels van de zusters. Je mocht geen korte sokjes aan en ook de lengte van de rok was aan regels gebonden. Als je op je knieën zat, moest de rok op de grond komen, korter mocht die beslist niet zijn. Omdat moeder best modern was en in Antwerpen waar ze gediend had, heel wat van de wereld had gezien, hadden we soms kortere rokken, maar dan werden we naar huis gestuurd," herinnert Liza zich nog.

Jan Luisterburg en Liza Mens op hun trouwdag op 23 september 1941. Een dag eerder, waren ze al voor de wet getrouwd. (Foto collectie L. Luisterburg-Mens - Bergen op Zoom)

Op de Antoniusschool zat Liza onder meer bij juffrouw Van Meer, Lies Daverveldt en natuurlijk een aantal nonnen, zoals zuster Sheraphina. Na de zesde klas, kon je nog naar de zevende en de achtste klas. Daar werd naast de gewone vakken ook wat Frans gegeven. Maar dat 'doorleren' was voor Liza niet weggelegd. Op 29 maart werd Liza 12 jaar en op 1 april moest ze van thuis een punt zetten achter haar schoolcarrière.

"Ik was het oudste meisje thuis, daarom moest ik in de huishouding komen helpen. Ik wilde eigenlijk onderwijzers worden, maar daar kreeg ik de kans niet voor.

Als de kinderen uit school kwamen, stond ik de eerste weken vaak op straat om te vragen wat ze die dag allemaal gedaan hadden. Ik had echt heimwee naar de school, ook al had ik er op de kleuterschool een hekel aan. In die zevende en achtste klas zaten trouwens maar een stuk of acht meisjes. Achteraf heb ik vaak gedacht dat ik veel te jong was om thuis te gaan helpen."

Werk

Werk was er thuis natuurlijk altijd wel te doen, want inmiddels bestond het gezin Mens uit vader, moeder en acht kinderen, onder wie Annie die toen een baby van net een half jaar oud was. Alleen al de was doen, kostte een halve week, want de moderne wasmachine was natuurlijk nog volledig onbekend.

"Op zaterdag werd de was in de soda gezet. Op zondag werd die gekookt op de kachel in een hele grote ketel. Op maandag werd er met de hand gewassen. En dan volgde nog het chloren, spoelen en tenslotte werd de was op de draad of de bleek gedroogd.²⁾

Toch behoefde ik lang niet alles alleen te doen, want ook moeder hielp mee en Bets Stroop kwam elke vrij-

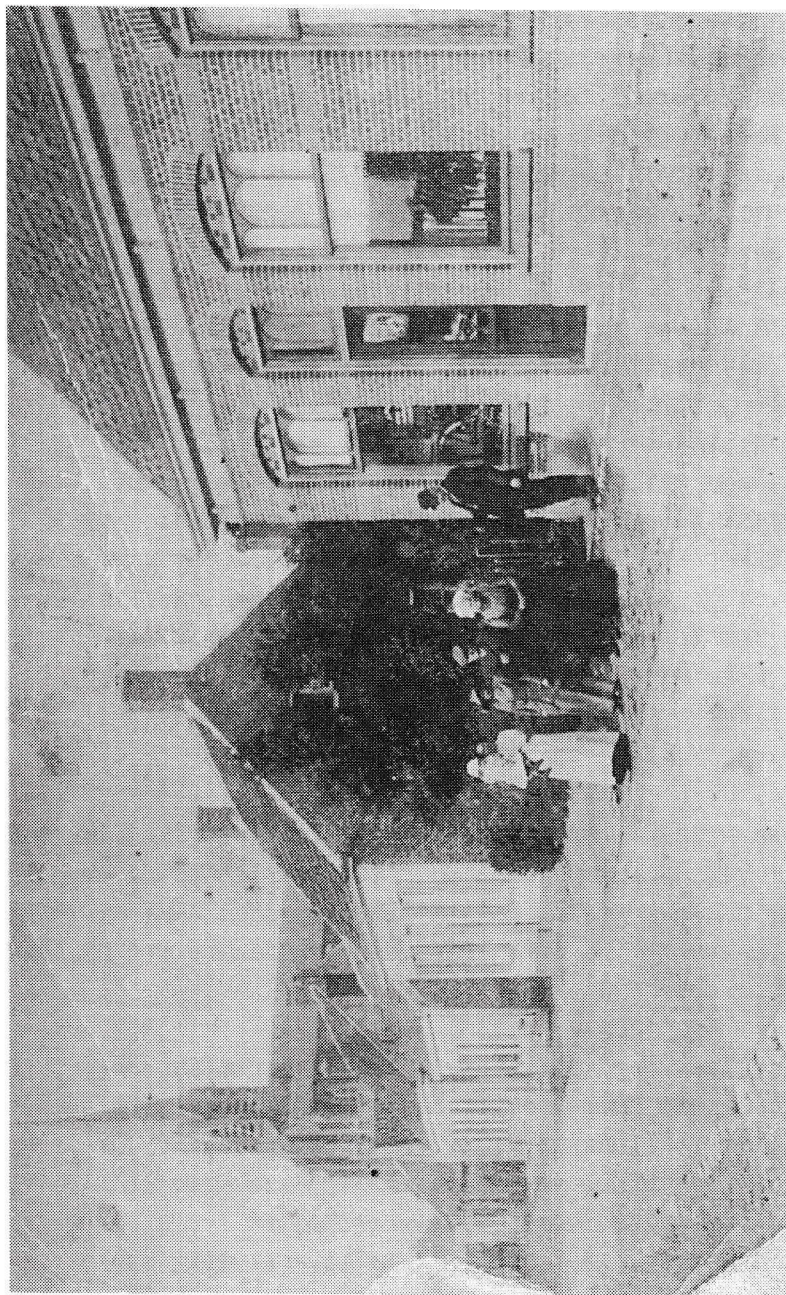

Foto uit 1915 met een fraai gezicht op de Dorpsstraat in Heerle. De winkel was in 1911 gebouwd voor Rinus Mens door zijn vader. Kees Mens woonde in het huis achter de bomen samen met zijn vrouw en ongehuwde dochter. V.l.n.r. Marie Mens met op haar arm Cor Mens, Pauline uit Antwerpen, Kees Mens, Mijntje Mens-Van Eekelen en Felix van Tillo. (Foto collectie R.Hermans-Wouw).

dag om het ruwe werk van poetsen, schuren en schrobben te doen. En we hadden, toen ikzelf nog maar een jaar over zeven acht was, een meisje voor dag en nacht in huis. Dat was Toos Stoffelen. Ze was een jaar of vijftien, toen ze bij ons in huis kwam en ze heeft dat werk jarenlang gedaan."

Uit het feit dat ze personeel hadden, blijkt dat de familie Mens boven de arbeidersklasse stond, maar volgens Liza hadden ze nooit veel centen. De twee zussen van haar vader, Jans en Marie, waren naaister, die zorgden ook voor de kleding van hun neefjes en nichtjes. Beide zussen zijn nooit getrouwd, al heeft Marie wel een tijdlang een oogje op iemand gehad. Van tante Marie weet ze te vertellen, dat zij een kundige naaister was. Ze had klanten in de hele regio tot in Kruisland en Steenbergertoe.

"Ik mocht 's zondags wel eens met haar mee, dan moest ze kleding gaan passen in Nispen of in Kruisland. Ze had vooral bij de boeren goede klanten. Soms kwam er een haastklus. Dat was als er iemand overleden was, dan moesten de mensen rouwkleding hebben die ze in de eerste zes weken na het overlijden droegen. Dan moest er wel eens tot diep in de nacht doorgewerkt worden."

Uit huis

Liza moet een jaar of veertien geweest zijn, toen ze verhuurd werd als kindermisje aan de familie Sikkema in Roosendaal. Die woonde in de Vrouwemadestraat. Sikkema zelf was directeur van een kleine sigarenfabriek aan de Bredaseweg.

"Ze hadden twee dochters, Mia en Annie, en daar moest ik op passen. Bovendien moest ik licht huishoudelijk werk doen. Ik was daar dag en nacht in huis en op

No. 33.

In het jaar een duizend negen honderd en zestien, den derhigsten
 der maand Mars verschoen voor

ons, Ambtenaar van den Burgerlijken Stand der gemeente WOUW,
Johannes Mens

oud acht en dertig jaren, van beroep rijwiel handelaar
 wonende te Wouw, die verklaarde openlijk te doen, dat
 zijne echtgenote Maria Correlia de Bakker
Lyndor Kruisp. wonende te Wouw

op den negen en twintigsten der maand Mars een gezind
 negen honderd en zestien, om half vijf uren des namiddags
 in zwane woning, staande binnen deze gemeente rijt Rietter D.
sumner hondsd twee — beuften is van een kind van
 het vrouwelijk geslacht, waaraan werd en gegeven de voorna men —
 van Elizabeth Wilhelmina Maria

Deze aanwijf is gedaan in tegenwoordigheid van Johannes Lydelius
 oud negen en dertig jaren, van
 beroep ambtenaar in de secretarie Johannes Mooren,
 oud drie en twintig — jaren van beroep ambtenaar in de secretarie
 beiden wonende binnen deze gemeente.

En hebben wij hieraan opgemaakt deze akte, die, na aan den voorschreven persoon (h.)
 de getuigen te zijn voorgelezen, getekend is door ons met hem.

J. Lydelius

Mooren

De Ambtenaar van den Burgerlijken Stand

J. Lydelius

De geboortakte van Liza Mens. Zij werd 's middags om half vijf geboren. Zij werd aangegeven door haar vader en als getuigen traden twee gemeente-ambtenaren op. (Collectie R. Hermans-Wouw)

zondag mocht ik met de bus terug naar Heerle. Die stopte toen niet in het dorp, maar bij café De Roskam aan de Bergsebaan. Het laatste stuk moest je dan te voet en dat was toch een flinke tippel.

Natuurlijk protesteerde ik thuis toen ik in Roosendaal moest gaan werken, want ik moest immers van school af om thuis te helpen en nu werd ik elders in dienst gestuurd. Maar daar hielp geen moedertjelieve aan. Achteraf denk ik dat ze het beetje geld dat ik verdiende, goed konden gebruiken."

Na iets meer dan een jaar, kwam Liza weer thuis. Waarom weet ze niet meer, maar ze meent zich ter herinneren dat Sikkema terug ging naar Friesland waar hij geboren was.

Die periode thuis duurde ook niet lang, want Jan Verpalen, een kastelein uit Bergen op Zoom had gehoord dat ze zonder werk zat en hij had net iemand nodig.

"Ik hoefde niet in het café te werken, maar in de keuken en de huishouding. In het café kon je ook eten en er werd friet verkocht. Daar leerde ik pas wat werken was, zeker tijdens de kermis en carnaval. Dat duurde dan tot diep in de nacht en ik ben op zondagavond tijdens mijn werk wel eens in slaap gevallen.

Op vrijdag werden de aardappelen al geschild en dan stonden er wasmanden met friet gereed. Ik moet wel zeggen dat ze een apparaat hadden om de friet te snijden, dus dat was best handig. En dat niet alleen, want we bakten ook ballen gehakt en maakten worstenbrood. Tijdens de kermis en carnaval kwam tante Sjooke van Jan Verpalen altijd helpen omdat het dan net een 'gekkenhuis' was, zo druk."

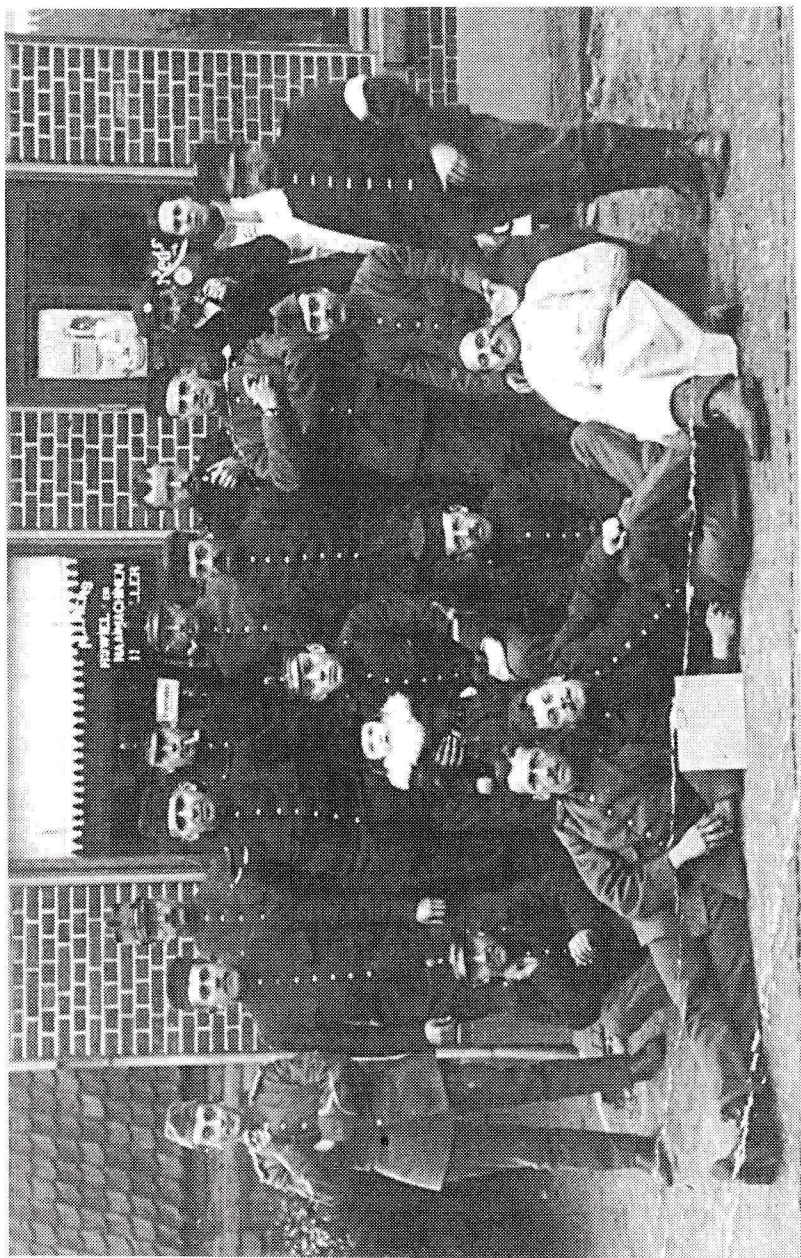

Foto uit 1915/1916 toen ook Heerle te maken kreeg met inkwartiering van militairen in verband met de mobilisatie. De foto werd gemaakt voor de winkel van Rinus Mens. De militairen werden ingekwartierd op de zolder van de familie. Tussen de militairen zit een jongetje. Dat is Cor Mens, de oudste zoon. De namen van de militairen zijn onbekend. (Foto collectie R.Hermans-Wouw)

In het café van Verpalen kon je niet alleen eten, er waren ook vijf kamers, zodat ze ook 's nachts gasten konden ontvangen. Dat waren dan voornamelijk reizigers uit Zeeland die er de nacht doorbrachten.³⁾

Dat werk in Bergen op Zoom deed Liza een jaar of vijf en zoals gebruikelijk in die tijd bleef ze ook hier dag en nacht. Ter ontspanning ging ze naar het EK-huis.⁴⁾ Dat was van de catechisten en daar kwamen meer meisjes die bij families in dienst waren. Ze brachten daar hun tijd door met een praatje maken, wat breien en handwerken. En om de andere zondag ging Liza naar huis.

In die periode leerde Liza ook haar latere man Jan Luisterburg kennen. Ze was toen een jaar of achttien en ze reden dan op zondag samen met de fiets naar Heerle, ook als het slecht weer was.

Zo rond haar twintigste kwam Liza weer thuis. Van vrije dagen was toen ineens geen sprake meer. Wel kwam Jan regelmatig op bezoek. Jan was toen al bij 'de post' werkzaam. Een uniform kende men daar nog niet alleen een pet en een speciale medaille gaven aan dat hij postbode was.

Rijke Roomse leven

Natuurlijk kreeg ook Liza te maken met het katholieke geloof, want ook in Heerle was in die tijd zeker 99% van de bevolking katholiek en dat hield in dat elke zondag de mis bezocht moest worden.

"Moeder vond dat we elke zondag naar de mis moesten en 's middags naar het lof. Als je 's middags geen tijd had, was dat niet zo erg, maar ze stond er op dat je dan wel twee keer naar de mis ging in de ochtenduren! In die tijd zat de kerk echt nog helemaal vol. Iedereen hield in de gaten of je wel naar de kerk ging.

Meestal had je een vaste plaats in de kerk. Er werden heel veel plaatsen verpacht. Daar betaalde een familie dan geld voor en als er iemand op zo'n verpachte plaats zat, werd die gewoon weggestuurd. Wij hadden ook zo'n verpachte plaats in de kerk. Moeder ging dan

Een foto uit 1961. De foto werd gemaakt ter gelegenheid van de gouden bruiloft van Marinus Mens en Maria Cornelia de Bakker. Het waren de vader en moeder van Liza. Zittend v.l.n.r.: Jaan Mens-Hilt, Cor Mens, Rinus Mens, Marie Mens-De Bakker, Liza Luisterburg-Mens, Jan Luisterburg, Rinus Kieboom.
 Staand v.l.n.r.: Mina Hermans-Mens, Piet Hermans, Jo Mens, Jeannette Mens-Schuijens, Gaston Mens, To Mens-Franken, Willy Mens, Annie Mulders-Mens, Rinus Mulders, Jeanne Kieboom-Mens. (Foto collectie R.Hermans-Wouw).

naar de vroege mis, want die moest voor het eten zorgen en vader ging naar een latere dienst."

Die zondagen waren aparte dagen. Dan kregen de kinderen een beschuit te eten en soms was er ook bloedworst. Die hadden ze van oma gekregen. Bij haar oma kreeg Liza ook wel een brood met spekvet en suiker er op. Dat vond ze in die tijd een echter lekkernij.

"Wij kregen 's middags altijd warm eten en als we om vier uur uit school kwamen, stond er ook altijd een boterham gereed. Het avondeten bestond ook uit boterhammen. De volwassenen aten 's avonds vaak nog gebakken aardappelen met sla of iets er bij. Als we dan op bed lagen, rook het altijd lekker. Ik ging dan vaak naar de WC om op die manier een aardappeltje te kunnen eten, want we kregen dan meestal gauw iets toegestopt als we door de woonkamer kwamen."

Spelletjes

Als kind deed Liza natuurlijk veel spelletjes, vooral direct na schooltijd bleven kinderen nog een tijdje op het schoolplein om daar te spelen. Hinkelen, kaatsen met drie of meer ballen en tikkertje waren favoriet.

"De meisjes mochten niet bokspringen van de zusters, want dan kon je rok omhoog vliegen en dan zag je een stuk van je bovenbeen of zelfs nog meer, nou, dat stond zowat gelijk aan doodzonde.

Maar er waren anders spelletjes genoeg, zoals tikkertje. Wij zeiden altijd 'etske'. Daar had je verschillende variaties in. Zo was er een tikspel waarbij het kind dat getikt werd mee moest gaan aan de hand van de tikker. Je kreeg dan een hele sliert kinderen. 'Etske lange stèèr', noemden wij dat.

Cornelis Mens (Kees) en Willemijna van Eekelen (Mijntje). Hij werd op 24 februari 1845 geboren in Heerle en hij overleed daar op 6 augustus 1925. Mijntje werd in Heerle geboren op 19 mei 1848 en overleed daar op 5 september 1935. Het echtpaar trouwde in Wouw op 7 mei 1873. (Foto collectie: R.Hermans-Wouw).

De jongens gingen vaak hoepelen met een oude fietsvelg of een ijzeren ring. Dat was réépen en natuurlijk werd er ook met tollen gespeeld, maar wij noemden dat toen toppen."

Liza noemt nog een groot aantal spelletjes zoals landhakkertje, zandhakkertje, knikkeren, foepejeeje (bokspringen). Dat knikkeren werd gedaan in het zand. Tussen de stoep en de weg was in die tijd een stook zand en daar kon dan mooi een knikkerkuiltje in gemaakt worden. Als knikkers werden gebakken aardewerkbolletjes gebruikt en soms glazen knikkers, maar dat was zonde om die kwijt te maken. Zo'n kuiltje werd met de hak van de schoen mooi rond gedraaid en dan kon het spel beginnen.

De stoep, die in Heerle ook gewoon plèts werd genoemd, was taboe voor de kinderen, die moest netjes blijven. Elke week werd die keurig geschuurd met een 'luiwagen', de ramen werden wekelijks gewassen en het deurkoper gepoetst. Daar waren zelfs speciale dagen voor, al weet Liza niet meer precies welke dag dat nou was.

Ontspanning

Als snel kwam er in huize Mens een radio. Dat kwam vooral omdat Cor Mens, de oudste zoon, bij Crusio in Bergen op Zoom ging werken. Daar werden dat soort apparaten verkocht.

"Onze eerste radio was een kastje met een losse ronde luidspreker. Die was gemaakt van een soort bakkeliet. We hadden ook als snel elektriciteit in Heerle. Die kwam via een bovengrondse leiding bij ons binnen. Toen werden ook de petroleumlampen overbodig, want we kregen elektrisch licht. Petroleum bleef nog wel in gebruik om op te koken."

Met acht kinderen was de familie Mens een doorsnee gezin. Grote gezinnen waren er in Heerle volop. Liza noemt onder meer de families

†

In uw gebeden wordt aanbevolen de ziel van
zaliger

MARINUS JOHANNES MENS

echtgenoot van

MARIA CORNELIA DE BAKKER

Hij werd geboren te Heerle (NB) 20 februari 1878 en overleed in het ziekenhuis Lievensberg te Bergen op Zoom 7 maart 1970. Zijn lichaam verwacht de opstanding op het kerkhof van de parochie van de H. Antonius Abt aldaar waar wij het 10 maart te rusten legden.

Dierbare echtgenote, kinderen en kleinkinderen, dankbaar ben ik God, omdat ik zo vele jaren met u op aarde mocht verblijven; vele jaren van geluk en vreugde met haar, die mij zo dierbaar was en die mij bijna 60 jaren met haar liefde en zorgen heeft omringd; Dankbaar ben ik haar en u allen voor de hartelijkheid en de genegenheid, die ik van u mocht ontvangen.

En toch hoe vlug is dit alles voorbijgegaan. . . Door de dood ben ik ingegaan in een leven, dat geen einde kent. Moge deze gedachte u allen troosten, wanneer het verdriet om mijn heengaan u aangrijpt. Mijn liefde voor u is niet gestorven, ik bid voor u allen; bidt gij voor mij, opdat ik mag worden toegelaten tot de aanschouwing van God en daarin een geluk mag vinden, dat zonder einde is.

Het bidprentje van Marinus Johannes Mens die de respectabele leeftijd van 92 jaar haalde.
(Collectie R.Hermans-Wouw).

Doggen, Stroop, Van Ginderen en Plevier die veel kinderen hadden. Dat het normaal was dat de kinderen de familie hielpen, zelfs als ze getrouwd waren, illustreert Liza door het verhaal dat haar moeder, die uit Nispen kwam, daar jaarlijks met de kermis naar toe ging. Niet om te helpen, maar gewoon om de kermis bij haar familie te vieren.

"Elk jaar met de kermis in Nispen ging moeder daar drie dagen naar familie toe. Ze liet zich dan wegbrengen met paard en koets van Doggen. Twee kinderen mochten mee en die mochten daar ook blijven logeren. Als ze dat na afloop van de kermis weer opgehaald werd, mocht een van de thuisblijvertjes met de koets mee om haar en de twee anderen op te halen. Dat was voor de kinderen een feest op zich."

Familie

Maar haar moeder, Marie de Bakker, reed ook op de fiets en zo reed ze ook wel eens naar haar vader en moeder in Nispen. Haar vader, Kees de Bakker, was daar smid. Marie de Bakker had voor haar huwelijk in Antwerpen gewerkt als kindermeisje bij advocaat Van Kaster. Ze ging met de kinderen elke dag naar de dierentuin. Daar woonde de familie vlakbij, maar ze kreeg wel de opdracht om niet naar de apen te gaan kijken, want dat waren in de ogen van de advocaat maar vieze beesten. Zo kwam het dat Liza wel eens mee naar Antwerpen mocht om die oude kennissen op te zoeken. Met de fiets ging het dan eerst naar Essen en dan met de trein verder naar Antwerpen. Dat leek wel een wereldreis. Dat deed je ook niet voor een dag, want zo'n bezoek aan Antwerpen duurde meestal enkele dagen.

Normaal kwam het gezin niet veel verder dan het dorp Heerle, de jongens gingen nog wel eens naar de bossen van Wouwse Plantage en soms ging men op bezoek bij familie in de omgeving. Maar de kinderen gingen vaak niet mee op familiebezoek. Het vervoer van vooral kleine kinderen was niet zo eenvoudig.

"Ik heb oom Janus de Bakker nog wel gekend. Die had een manufacturenwinkel in Roosendaal. Hij had die ook al voor hij trouwde. Daar gingen we wel eens op bezoek en ook bij tante Ferilda Mies. Dat was een oud-tante en die woonde ergens boven een café. Tante Koos en Oom Rinus woonden in Nispen. En dan was er nog een ongelukkige broer van mijn moeder. Die is op jonge leeftijd gestorven. Dat is wat ik me er van herinneren. Op bezoek gaan tijdens verjaardagen, daar kwam niet veel van. Ik herinner me trouwens niet dat die vroeger echt gevierd werden.

Natuurlijk gingen we wel naar opa en oma Mens en naar tante Jans en tante Marie, maar die woonden naast ons, dus dat was op zich niets bijzonders."

Heerle

Het dorp Heerle was in de jaren twintig natuurlijk een stuk kleiner dan nu. Er was de Herelsestraat die van het station aan de Bergsebaan naar de Hazelaar liet en dan verder richting Kruisland. Dat was de weg door het dorp.

De Torenbaan was er wel, maar die bestond uit zand en als het flink geregend had, was het een grote modderpoel. Het Kerkpad was een zandbaantje waar nog niemand in woonde.

"In de richting van de statie had je het Ekelbaantje, daar kon je mee naar de Herelse Heide. De bebouwing liep tot ongeveer het huis van veldwachter Muskens. Als je met de trein mee moest of de bus, moest je eerst een flink eind te voet. Bij de statie stond ook het melkfabriek. Daar was Witteveen directeur.

Parallel aan de spoorlijn had je nog een straatje. Dat noemde wij de 'Paréweg' en daar woonde Jac de Nijs. In het dorp had je ook nog het Postebaantje waar de familie Van Ginderen woonde, daar kon je langs naar Wouw.

Cornelis Mens, de opa van Liza. Hij woonde in de woning op de hoek van de Herelsestraat en het Kerkpad. Hij werd geboren op 24 februari 1845 in Heerle en overleed daar op 6 augustus 1925. (Foto collectie: R. Hermans-Wouw).

En dan had je als bijzonderheid in het dorp de vakantiekolonie. Daar kwamen kinderen van boven de Moerdijk. Maar daar hadden wij eigenlijk geen contact mee, die werden afgeschermd. Ze hadden een eigen speelplaats.

Als je verder naar de Hazelaar ging, kwam je bij de Bameerweg. Daar woonde de families Van de Watering en Kroonen. En dan kwam je aan de Hazelaar. Daar stonden verschillende cafés. Daar woonde ook bakker Maarten van Akkeren en smid Keijzer."

Liza weet nog dat ze als kind wel eens ging wandelen op zondag met haar moeder. Ze namen dan oud brood mee en gingen eendjes voeren. Die eenden zaten in een plas die vlak bij de boerderij van Luijsterburg aan de Herelsestraat lag. En in haar verkeringstijd liep ze met Jan Luisterburg en wat van haar jonge broers en zussen wel eens een 'rondje Wouw'. Ze gingen dan via het Postebaantje naar Wouw en langs de Bergsebaan weer terug.

"Soms kwamen we dan de ijscoboer tegen en Jan trakteerde dan op een 'pinneke van een cent'. Dat kun je je nu niet meer voorstellen, maar voor die ene cent kreeg je toch een ijshoorntje met één bolletje ijs er op."

Toneel

Heerle telde ook twee toneelgezelschappen in die tijd. Het ene was verbonden aan harmonie Juliana en dit gezelschap speelde zijn stukken in het patronaat. Het andere gezelschap was een heuse toneelvereniging met de naam 'Onder Ons' en zij hadden onderdak gevonden in café Van Zantvliet.⁵⁾

"Het hele dorp leefde naar die voorstellingen toe. Drama's waren in die tijd favoriet, als er maar flink gehuild werd in de zaal, was de uitvoering een succes."

Willemijna van Eekelen, de oma van Liza. Zij werd in Heerle geboren op 19 mei 1848 en overleed daar op 5 september 1935. (Foto collectie: R.Hermans-Wouw).

Een succes was ook steeds de jaarlijkse kermis. Een mallemolen, de zweefmolen, schommels en een heleboel kraampjes werden er weggezet en van alle kanten stroomden de mensen toe.

"Er was dan ook overal bal. Er kwam een orgel of een bandje en van de Roskam tot de Hazelaar was het feest. Vooral op zondag was het druk. Op maandag gingen veel mensen uit het dorp zelf op stap om te dansen.

Als er een bandje was, ging iemand na elk optreden rond om bij de dansers geld op te halen. Tijdens de kermis kwam tante Koos uit Nispen en ging samen met moeder en vader een avondje kermis vieren. Eigenlijk had ik dus best moderne ouders."

Voor de bewoners van Heerle was de kermis het enige grote vermaak, want carnaval en vakantie waren er in die tijd niet bij.

Kindsheidprocessie

Een ander jaarlijks gebeuren was de kindsheidsprocessie. Die werd vanuit het Antoniusklooster geregeld. Als de kinderen mee wilden lopen, konden ze een keuze maken uit een speciale tarieflijsten. Een paus betaalde meer dan een Chineesje of een missiezuster.

"Ik geloof dat een missiezuster een gulden moest betalen. Engelen en Chineesjes waren het goedkoopst en bruidjes hoefden niets te betalen, maar die moesten hun eigen communiejurk aandien. Wij waren daarom bruidje. Die processie trok met de harmonie voorop het dorp rond."

Besmettelijke ziekte

Als het woord optocht valt, herinnert Liza zich ook de optocht die gehouden werd, toen burgemeester Goossen ingehaald werd. Ze lag

Marinus Johannes Mens, de vader van Liza op jeugdige leeftijd. (Foto collectie R.Hermans-Wouw)

toen met roodvonk en difteritis op bed. Dat was in die tijd erg gevaarlijk en bovendien zeer besmettelijk.

"Moeder was toen in verwachting van Annie, mijn jongste zus. Op de buitendeur zat een bord: 'Besmettelijke ziekte' en dat betekende meteen dat er geen klanten meer kwamen. Moeder mocht eigenlijk niet thuis blijven. Ze deed dat wel, maar moest alles wat ik gebruikt had verbranden of goed uitkoken. Mijn broers en zussen mochten niet naar school. Alleen mijn oudste broer Cor, die toen net op de ambachtsschool zat, ging naar school, maar die bleef bij oma slapen."

Die situatie duurde zes weken en Liza mocht in het begin niet eens uit bed komen. Toen de optocht van burgemeester Goossen langs kwam, wilde ze eigenlijk graag even door het raam kijken. Maar haar moeder had gezegd dat ze dood zou gaan als ze uit bed zou komen. *"Ik heb dus echt niet gekeken, want ik was toch wel bang"*, zegt Liza. Ze was in die periode zo ziek dat ze zelfs geen thee en beschuit lustte.

"Mijn kleinere broers en zussen hielden zich ook wel eens ziek. Ze kregen dan thee en beschuit en dat vonden ze lekker. Ze aten dat dan op, voelden zich meteen een stuk opgeknapt en gingen vaak 's middags weer naar school. Die waren duidelijk schoolziek!"

Direct na haar ziekte moest Liza helemaal in bad. Ze ontvelde toen ook helemaal en dat betekende dat ze toch nog enkele weken thuis moest blijven voor ze weer naar school mocht. Toen ze weer wat beter was, liet ze zich ook lekker verwennen met eten, want in die weken daarvoor bestond het hoofdbestanddeel van het voedsel uit griesmeelpap en citroenwater.

Vader Rinus Mens was in die periode van ziekte heel bang, hij liet zich nooit bij zijn zieke dochter zien. Maar hij was niet de enige.

"Toen ik tijdens de periode waarin ik weer aan moest sterk in het Kerkpad wandelde, kwam ik de pastoor tegen. Hij groette me heel vriendelijk en zei dat hij eigenlijk wel eens langs had willen komen toen ik ziek was, maar hij had het zo druk gehad.

Toch heb ik nog wel iets aardigs aan die ziekte overgehouden, want burgemeester Goossen hield een feest in het patronaat voor de Herelse bevolking en omdat ik ziek was, kreeg ik een loupe van hem."

Getrouwd

Thuis bij de familie Mens was het maar behelpen met de ruimte. De jongens sliepen op zolder achter de gordijnen en de meisjes hadden de beschikking over een bedstee en een kamertje. In 1939 vertrok Cor als eerst het huis uit. Het was net voor de mobilisatie. Liza was al eerder weggegaan, want ze was weer als hulp voor dag en nacht gaan werken bij de familie Van Egeraat. De man was gymnastiekleraar in Bergen op Zoom. Liza trouwde op dinsdag 22 september 1941 voor de wet en een dag later voor de kerk.

"Het was op die dag mistig, want we moesten na de dienst naar de fotograaf om trouwfoto's te maken. We zijn daar lang voor op pad geweest, want we moesten met paard en koets. Van een etentje was geen sprake, maar we kregen van de bakker die ons als klant wilde hebben na ons huwelijk beschuitenvollen met room. Feesten hebben we op een bescheiden manier thuis in Heerle gedaan. Jan had van de PTT enkele dagen verlof gekregen. Hij was dar inmiddels in vaste dienst en dat was maar gelukkig ook, want ons huwelijk begon niet op zo'n gezonde manier."

Liza en Jan ging in de Steenbergsestraat wonen. Bijna 1½ maand na hun huwelijk, op 5 december, werd Jan ziek. De dokter constateerde

dat hij pleuris had en hij moest naar een sanatorium in Son bij Eindhoven om op te knappen. Als Liza daar naar toe wilde was ze in die tijd bijna een dag onderweg, bovendien was er alle gevaar van de oorlog om het extra moeilijk te maken. Jan bleef daar negen maanden en Liza besloot na drie weken om weer werk te zoeken, want van de zeven gulden per week die ze aan uitkering kreeg, kon ze ook niet rondkomen.

Toen Jan weer thuis kwam, werd het allemaal een stuk beter. Hij bleef 43 jaar werkzaam bij de post en dat bezorgde hem ook de naam 'Jantje Post'. Samen met Liza kreeg hij vier kinderen, die ook weer zorgden voor de nodige kleinkinderen.

Op 3 augustus 1995 overleed Jan en Liza woont op dit moment nog steeds in een aanleunwoning bij het ABG in Bergen op Zoom.

Wouw, 14 april 1996

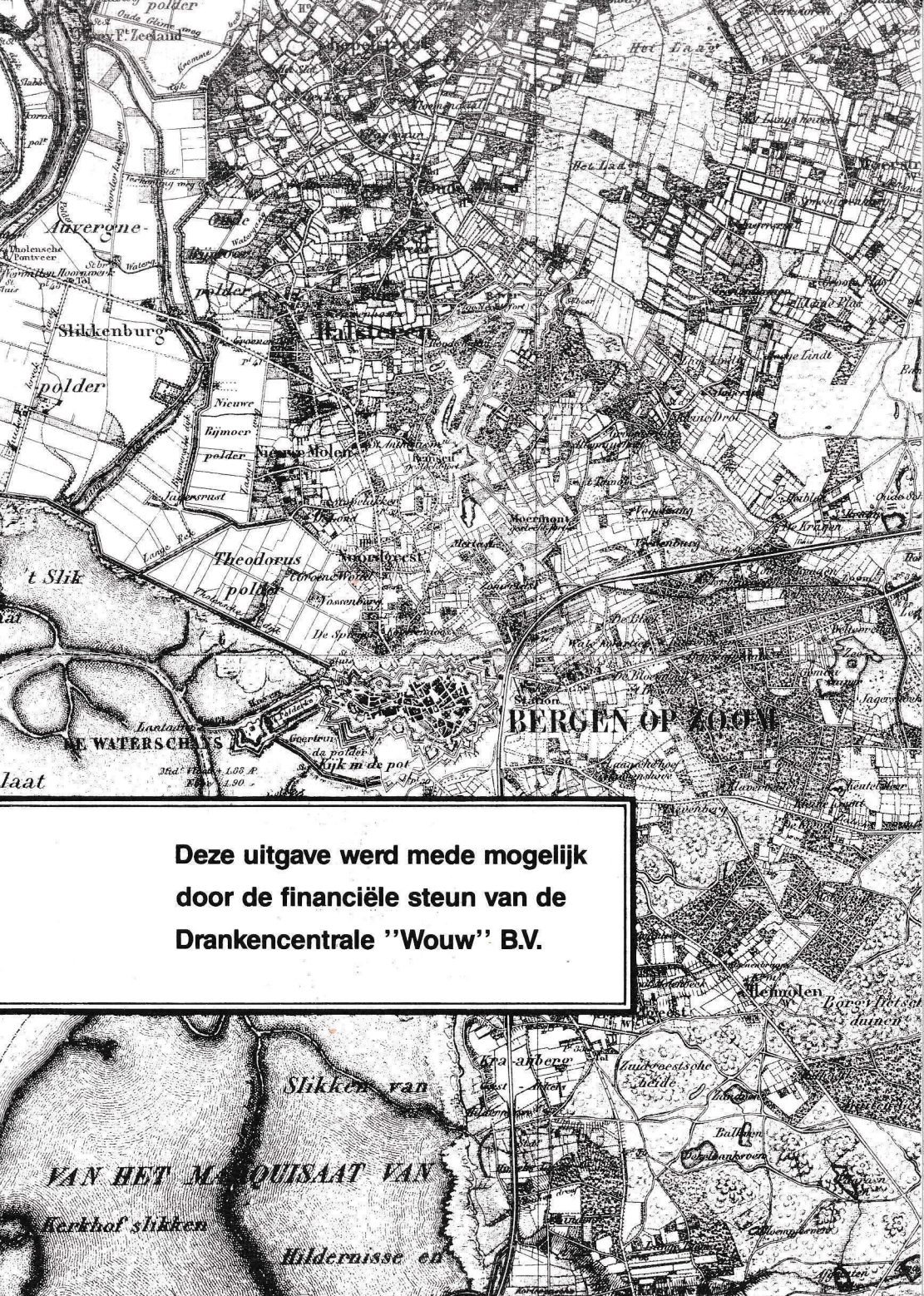
René Hermans

Noten:

1. Zie hiervoor ook Vierschaer 2-'91 blz 51. Het artikel 'Onderwijs in Heerle' van E.J.M. Siebelink-Daverveldt (bew. R. Hermans).
2. De bleek is een grasveld waar de witte was in de zon wordt gedroogd. Daardoor krijgt de was geen grauwe kleur, maar wordt hij helder wit.
3. Met reizigers worden hier niet mensen bedoeld die op reis zijn, maar vertegenwoordigers van firma's die de fabrieken en bedrijven afgingen om waren te verkopen.
4. EK zou volgens Liza de afkorting van Eucharistische Kruistocht zijn, maar zeker weet ze dat niet meer.
5. Café Van Zantvliet was gevestigd in het pand waar nu café De Smoes aan de Herelsestraat een plaats heeft gevonden.

Maria Cornelia de Bakker, de moeder van Liza op jeugdige leeftijd. (Foto collectie R.Hermans-Wouw).

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.

VAN HET MARQUISAAAT VAN

Kerkhof slikken

Hildernisse en